

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет романської філології і перекладу
Кафедра іспанської і новогрецької філології та перекладу

Допущено до захисту

«__» _____ року

Завідувач кафедри

_____ *Олена ЗАЛЕСНОВА*

КУРСОВА РОБОТА

з філології на тему:

**«МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ СУЧАСНИХ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ:
ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ»**

Студентки групи МЛгр16-21
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.081 Новогрецька мова і
література (переклад включно)
Освітня програма: Новогрецька мова і література,
друга іноземна мова, переклад
Жуної Ладі Романівни
Науковий керівник:
к.ф.н. **Петрова Галина Леонідівна**

Чотирибальна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Київ 2024

АНОТАЦІЯ

В представленій роботі досліджується медична термінологія української та новогрецької мов, її витoki формування та функціонування. На шляху до становлення медична термінологія цих двох мов мала свої особливі злети й падіння розвитку, на функціонування якого впливало безліч вагомих факторів, дотичних до медичної науки й не тільки. Вплив новогрецької мови є невід'ємною складовою упорядкування медичної лексики в українській мові, а доробки Гіппократа, Аристотеля, Гомера, Діоскорида, Герофіла, давньогрецьких лікарів та філософів, стали фундаментом для світової медичної лексики.

Дослідження анатомії, фізіології та патології стали поштовхом до розуміння людського тіла, а терміни, закладені в часи Стародавньої Греції залишаються продуктивними в сучасному українському та новогрецькому просторі.

Ключові слова: *медичні терміни, лінгвістика, дослідження, словотвір, афіксація, запозичення, формування, античність, структурні особливості, лексичний арсенал, наукові центри, праці.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	5
1.1. Терміни як частини системи мови.....	5
1.2. Специфіка української медичної термінології.....	6
1.2.1. Розвиток та становлення медичної термінології української мови.....	6
1.2.2. Особливості словотвору.....	9
1.2.3. Вплив класичних мов на українські медичні терміни.....	12
1.3. Специфіка новогрецької медичної термінології.....	15
1.3.1. Створення й формування медичної термінології новогрецької мови.....	15
1.3.2. Своєрідність усталення термінів.....	21
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УКРАЇНСЬКОЇ І НОВОГРЕЦЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	26
2.1. Специфіка грецьких запозичень в українській медичній літературі.....	26
2.2. Грецькі словотворчі елементи в лінгвістичному аспекті української мови....	29
Висновки до розділу 2.....	34
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Медична термінологія є засобом відтворення динамічного розвитку медицини впродовж безперервної тисячолітньої історії. Фундаментальні знання, що стали витокami медичної термінології переплітались, взаємопоєднувались та опирались на відомості та досягнення інших галузей науки. Творення медичних термінів є об'єктом багатогранних досліджень в якому черпали інтерес та натхнення лінгвісти, філософи, науковці та лікарі усього світу.

Метою дослідження є багатоаспектний аналіз української та новогрецької медичної лексики, обґрунтування джерел витоків медичної термінології, формування та процес її функціонування протягом століть та з'ясування її стану в сучасному просторі. **Завданням** роботи є опис специфіки медичної термінології української та новогрецької мови, особливостей словотвору, створення, формування та розвитку медичної термінології цих двох мов та продемонструвати їх взаємозв'язок.

Об'єктом дослідження є медична терміносистеми української й новогрецької мов. **Предметом** роботи виступають витoki формування й функціонування медичної термінології української та новогрецької мов. Використано **методи** аналізу та синтезу, системно-структурний аналіз, описовий, а також компонентний та метод математичних підрахунків.

Матеріалом дослідження є загальний і спеціальний підручник з основами медсестринської техніки (Нетяженко, 2013) та навчальний посібник «Словник-довідник психіатричних термінів» (Кожина, 2012).

Робота містить в собі вступ, два розділи, що включають в себе теоретичну та практичну частину, висновки, зокрема загальні, та список використаних джерел.

Структура першого розділу складається з трьох пунктів та підпунктів, які в свою чергу мають за мету глибше ознайомити з обраною темою та дотичною до неї інформацією. Процес формування термінології медичного характеру, особливості та специфіка творення, основні витoki, зміни термінів в процесі впливу еволюції

медичної науки (з урахуванням особливостей новогрецької й української мов) – все це є наповненням теоретичної частини. Другий розділ включає в себе два інформативних пункти в яких, шляхом аналізу широковживаної лексики медичного характеру, різних галузей медицини, демонструється зв'язок української та новогрецької термінології, випробуваний часом та численними перешкодами на шляху до сучасного становлення.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Терміни як частини системи мови

Медична термінологія включає в себе найменування предметів та явищ пов'язаних з людським тілом, хворобами та лікуванням. Вона почала своє існування набагато раніше ніж сама термінологія стала окремою науковою дисципліною.

Характеристика терміну, яка робить його відмінним від інших слів, полягає у його спеціальному призначенні та функцією — з точністю виражати специфічні концепції. Таким чином, термін насамперед виступає як функціональна одиниця мови. Зважаючи на унікальну функцію точного вираження спеціальних понять та використання в конкретних сферах терміни входять до обмеженої лексики в складі якої є термінологія, що становить частину лексико-семантичної системи мови (Орешко, 2010).

Система термінів у сучасній українській мові є значущою лінгвістичною основою на якій, в свою чергу, ґрунтуються, встановлюються і функціонують всі сфери науково-професійної діяльності. Медична термінологія є нерозривною частиною формування світової термінології в цілому. Вона помітно наближається до міжнародних стандартів, але водночас збільшується й зацікавленість у використанні власних термінів і актуальність та доцільність використання іншомовних компонентів як в українській, так і в новогрецькій мові тощо. Досягнення розуміння природи самого терміну потребує детального аналізу науковцями кожного нового розгалуження розвитку лінгвістичних аспектів цього поняття і його використання. Це питання є ключем процесу освітлення різноманітних галузей медицини, де функціонування терміну базується на особливостях мови. Терміни є величезною

частиною лексики сучасних українських та новогрецьких текстів медичного характеру.

Висвітлення багатоаспектності терміну демонструє його різноплановість та деталі формування, які є результатом накопиченого людьми суспільно-корисного досвіду та діяльності на яких і базуються поняття. Людське знання, зовнішні та внутрішні мовні чинники, стрімкий розвиток галузей науки та медицини спричиняють зміну відповідних понять. Обумовлює зміни інформаційної ємності медичних термінів також зміни в соціальному устрої. Саме формування термінології стається через створення нових підсистем та впливу на неї умов модифікації системи словотвору мови. Кожна з цих підсистем включає в себе унікальні особливості які використовуються у створенні термінологічної системи.

Термінологічна лексика має відчутні екстралінгвістичні фактори та інтернаціональний характер, своєрідний шлях, що відображає процес термінотворення, їх багатоконпонентність, гібридність, системність, двоморфність та семантичну компресію. Більш того, на сучасний процес термінотворення позитивно впливає широкий спектр запозичень з різних мов, які перекладаються шляхом калькування та пошуком відповідників згідно витоків терміну. Медична лексика формувалась під впливом культурних зв'язків та лексико-семантичних систем мови. Характерними ознаками терміну є його однозначність, поширеність та загальноживаність, чіткість значення, опір на наукову дефініцію поняття тощо.

Систематизацію та усуненню полісемії в термінологічних системах забезпечив процес включення греко-латинських термінів. Запозичені терміни мали властивість зберегти цілісність та риси морфемної структури класичних мов. Як додаткові елементи, що займають периферійне положення в системі розглядається національний термінологічний матеріал у той час, як греко-латинський фонд розглядається як основа терміносистеми (Орешко, 2010).

Терміносистема медичної сфери постійно змінюється і вдосконалюється. Оскільки вона є результатом співпраці різноманітних культур, трансформацій та

міжмовних взаємин. Л. Симоненко вказувала, що «вихідною базою будь-якої галузевої термінології є поняття природної (загальноживаної) мови та її лексичні одиниці... На відміну від загальноживаних слів терміни є продуктом вторинної номінації понять, що пов'язане передусім із подвійним баченням світу: загальним і науковим» (Симоненко, 2001).

Хоча проблематика формування медичної термінології майже не отримала належного освітлення у сучасній науковій медичній літературі, але цю галузь досліджували такі українські науковці: В. Лисенко, Н. Місник, Т. Лещенко, Г. Козуб.

1.2. Специфіка української медичної термінології

1.2.1. Розвиток та становлення медичної термінології української мови

Медична термінологія української мови виникла в прадавні часи разом із зародженням медицини, яка вважається однією з найдавніших наук. На той час термінологія мала інший вигляд, але вона була невід'ємною частиною медичного досвіду та практики. Утворення української медичної терміносистеми ґрунтується на народній термінології, яка формувалася протягом багатьох століть, але утиск та обмеження використання української мови загалом не сприяли її розвитку, а також розвитку медичної термінології. Це беззаперечно гальмувало науковий прогрес в Україні, оскільки це негативно відбивалось на розвитку та вдосконаленні термінологічного складу, створенні відповідних словників та підручників. До народної термінології відноситься і власне українська термінологія, також спільнослов'янська, східнослов'янська та запозичення. Порівняно з іншими галузями наук сучасна українська медична терміносистема досягла найвищого рівня інтернаціоналізації завдяки впливу двох класичних мов античного світу – давньогрецької і латинської. Цей вплив особливо помітний на початкових етапах розвитку медичної термінології.

Розвиток української медичної термінології відбувався поетапно. Перший етап, відомий як «накопичувальний», тривав до середини XIX ст. і включав в себе

структурування та накопичення спеціальної лексики, яка фіксувалася в монастирських книгах та різних документах. Отже, створення збірок лексики, так званих Лікарських Порадників, базувалось на знаннях та досвіді українського народу. Саме такі джерела, що датуються XVII – XVIII ст., містили різноманітний лінгвістичний матеріал, зокрема анатомічні терміни, які сприяли розвитку медичної термінології в Україні. З аналізу цих пам'яток виокремлюють однослівні терміни хвороб та частин тіла людини, що виникли саме з українських слів: *лишай, око, нирка, рот, селезінка, серце, шлунок, рожка, сухоти, камень*. Найменування хвороб зазвичай передавались в описовому форматі, але також часто прослідковується використання однослівних еквівалентів грецького або латинського походження. Однак лише в другій половині XX ст. ці відповідники почали закріплюватись як терміни (Орешко, 2010).

Через активну діяльність Наукового товариства імені Т. Шевченка та Лікарського товариства в Галичині, виникли сприятливі умови для розвитку української медичної термінології. Створення власної терміносистеми було необхідним, в першу чергу, для культурних та наукових потреб, для поширення української мови та її функцій як засобу комунікації. Період який тривав з II половини XIX до початку XX ст. характеризувався не тільки розробленням нової термінології, а й систематизацією народної лексики переважно на заході України. Дослідженню та розвитку термінології в цей період можна завдячити таким українським діячам як: В. Антонович, Т. Барановський, О. Кониський та І. Верхатський. Останній, орієнтуючись у своїх лінгвістичних дослідженнях на народні назви у природничій сфері вплинув на побудову природничої термінологічної системи, а наукове товариство імені Квітки-Основ'яненко та «Просвіта» у східній Україні, пожвавили процес впорядкування, друкування та розроблення термінологічного матеріалу. Варто зазначити, що процес розвитку термінологічної справи виявив підвищену активність лише після зняття у 1905 р. обмежень на використання української мови.

Наступний етап продовжувався у 20-30-х рр. XX ст.. Саме в цей час лінгвісти активно продовжували свої термінологічні роботи. Під керівництвом Д. Багалія, при

відділі історично-філологічних наук, зусиллями створених в зазначені роки рядами комісій, була проведена робота щодо збору термінів. Цей процес відбувався за допомогою опитувань фахівців та звичайних людей, збираючи терміни, що вживались у той час у мові народу, а також вивчали вже існуючий матеріал.

Термінотворення на основі української лексики було одним із характерних напрямків цього періоду. Адже терміни виникали не тільки шляхом переосмислення загальноновживаної лексики та створенню нових, а й запозиченнями іншомовних лексем. Варто зазначити, що для розвитку медичної термінології було необхідним створення словників. Над ними працювали такі науковці: О. Курило, Є. Лукасевич, М. Галин, П. Адаменко та інші. О. Курило, в свою чергу, зазначала: «саме життя покаже, який принцип у термінології та науковій мові може перемогти, а певніше, що вони обидва матимуть однакову рацію вживання» (Симоненко, 2001). Не всі терміни, запропоновані в 20-30-х рр., залишилися в активному використанні в сучасній українській мові, у 30-ті десятки тисяч власне українських термінів було вилучено, але залишилися актуальними розроблені принципи термінотворення та основи термінології.

У 50-80-х рр. ХХ ст. дослідженнями термінологічної медичної лексики займалось багато українських лінгвістів та науковців, а саме: Н. Місник, Т. Лепеха та інші. Стало можливим виникнення термінології як науки завдяки праці з практичною термінологією, яка проходила у попередні роки та продовжувала здійснюватись. Основною метою слугував аналіз співвідношення власномовних та запозичених елементів, розвитку окремих галузей терміносистеми, систематизація вже існуючої лексики, визначення значення терміну тощо. Після отримання Україною у 1991р. статусу незалежної держави, власне українська термінологія постала перед проблематикою свого ж відродження. Науковці періоду 90-х років ХХ ст. мають неоднозначне ставлення до медичної термінології і усієї термінології загалом яка стосувалась вказаного періоду. Позиції різнились. Деякі мали за доцільність вважати, що даний період є не найкращим для розбудови української термінології, а деякі вважали, що цей етап має для цього всі потрібні умови. Згодом відбулось

пожвавлення самого процесу дослідження та виникло питання створення лексики, яка могла б використовуватись в процесі фахової підготовки спеціалістів-медиків.

Деякі медичні терміни, такі як: *м'язовиця (міозит), зага, згага (печія), знемора (кома), бубноперетинка (барабанна перетинка), ступак (п'ятка), підвій (простуда)* тощо не знайшли свого використання у мовній практиці та не витримали мовної апробації, тому існують лише в словниках (Орешко, 2010).

1.2.2. Особливості словотвору

Словотвір медичних термінів в українській мові має різноманітну специфіку, яка пов'язана з особливостями терміну як лексичної одиниці. Основні методи утворення нових термінів включають синтаксичний та морфологічний, а саме: афіксація (використання суфіксів, префіксів та їх комбінацій), словоскладання та основоутворення).

Складні медичні терміни латинського та грецького походження в більшості відносять до типів афіксоїдальних утворень. Проаналізувавши їх, науковці виявили, що в них можна чітко визначити декілька зв'язних коренів, які використовуються лише у префіксації або суфіксації. Одним з найбільш продуктивних елементів утворенні медичної лексики є суфікс що походить з грецької – *-it(um)*. Він передає значення запального процесу – *фарінгіт, апендицит, отит, бронхіт*, тощо. Одним із грецьких суфіксів є часто вживаний в українській мові компонент *-патія*, що надає слову значення хвороби: *мастопатія, увеанатія*. Також відносно широкого використання набули греко-латинські корені у вигляді афіксоїдів, а саме: *-ектомія, -томія* та *-стомія (тонзилотомія, артеріектомія.)* Варто зазначити, що в медичній термінології різними словотвірними частинами виражають одне й те ж семантичне значення. Прикладом є терміноелемент зі значенням кров — *-гем*, яке використовується виключно на початку слова. Похідні від нього слова: *гематоген, гемофілія, гемартроз, гематологія*. В свою чергу існує лексика з термінологічним елементом та ідентичним значенням — *-емія*, яке використовується виключно в кінці терміна, а саме: *анемія, токсемія* (Малахова, 2019).

Мотивована основа, що виражає смислове значення термінів, утворених морфологічним шляхом, відрізняється від афіксів, які в основному мають узагальнюючий характер. Медичні терміни-однослови також формуються за морфологічним способом. У цьому випадку семантико-граматичні особливості виступають на перший план, що дозволяє використовувати однотипні методи словотворення для позначення однотипних понять.

В українській медичній термінології дуже поширеними є східнослов'янські суфікси. Для творення лексики з такими терміноелементами використовують суфіксальний спосіб, тобто поєднують суфікс з основою чи коренем які є похідними. Такими суфіксами є: -*ин(а)/-ін(а)*, -*иц(я)*, -*ак/-як*, -*иц(е)*, -*ик/-ік*, -*нок*, -*чок*, -*овик*, -*от*, -*ств(о)*, -*цтв(о)*, -*зтв(о)*, -*овик*, -*ість/-ость/-асть*, -*юк* та інші. Створені з ними слова є дуже поширеними – *клітина*, *акушерство*, *сліпота*, *резистентність* тощо. Особлива увага надається суфіксу -*ик/-ік* який був розповсюджений у давньоукраїнській мові та мав функцію структурного форманта для похідних дієприкметникових та прикметникових основ, а в сучасності цей суфікс у початковій формі майже не використовується. Однак, його часто можна побачити у словах які позначають назви осіб (разом із сферою їх діяльності), назви дисциплін, що мають науковий характер – *генетик-генетика*, *медик-медичина*. (Орешко, 2010).

Що стосується греко-латинських коренів та суфіксу -*оз(а)*, -*аз(а)* то за допомогою них сформувались найменування хвороб, позначення вуглеводів і назви біохімічних перетворень в процесі обміну речовин, тобто – *ліаза*, *невроз*, *тромбоз*, *каріоз*, *діастаза*, *фімоз*, *психоз*, *склероз* та інші. Що стосується безпосередньо пухлинних утворень — суфікс -*ома* творить таку лексику: *глаукома*, *саркома*, *бластома* тощо. Медичні терміни, що стосуються фахових ознак, такі як: *онколог*, *андролог*, *офтальмолог*, *отоларинголог* – творяться за допомогою суфікса -*лог* (Малахова, 2019).

Медичні терміни в українській мові також творяться від префіксів греко-латинського (*анти-*, *архі-*, *диз/дис-*, *гіпер/гіпо*, *а-*) та слов'янського походження (*над-*, *під-*, *пере-*, *роз-*, *без-*). Саме префікси *без-*, *анти-* *між-*, *де-*, *над-* зазвичай

використовуються для позначення протилежних понять (*безболісний, безкрівний, безволосість, безстатевий, бездіяльність*). Здебільшого префікси в українській медичній термінології використовуються в поєднанні з певними типами суфіксів. В результаті творення українська термінологія збагатилась такою відповідною лексикою: *надгортанник, надколінок, надикір'я* та інші. Спосіб осново та словоскладання надає можливість за кількома ознаками характеризувати певні явища. В українській медичній термінології функціонують як терміни-композиції, так і терміни-словосполучення, але більш економними вважаються терміни-композиції. Лексика, що має в складі терміни-композиції можна поділити на деякі групи, а саме: найменування галузей медицини, осіб за фахом, процеси лікування, назви медичних інструментів та пристроїв (*гастроентерологія, неврологія, нейрохірург, кардіоскоп, кардіограма*). Багато композицій містить в собі інтерфікс *o, e* (*венепункція, сечостатевий, лімфовузол*). Поєднання різноманітних запозичених елементів та використання їх у постпозиції і препозиції є надзвичайно продуктивним методом творення термінів. Найбільшу їх групу становлять словотворчі елементи, що мають зв'язок з морфолого-анатомічною системою, а саме: *невро-, артеріо-, рино-, кардіо-, бронхо-* (*походять з грецької мови*).

Звичайно варто зазначити синтаксичний метод терміноутворення, який властивий слов'янським мовам, зокрема українській, і є досить продуктивним. Л. Симоненко зазначала, що терміни словосполучення є одними з основних засобів термінологічної номінації, оскільки в них відображається вся комплексно структурна складність відповідної наукової сфери (Симоненко, 2006.).

Використання синтаксичного методу утворення медичних термінів пояснюється його функціональним призначенням та природою самого терміну. Лексика, що твориться таким шляхом не лише називає певні поняття або явища, але й допомагає у їх характеристиці (*райдужна оболонка, нервова система, вушна раковина*). Шляхом ускладнення утворюються терміни з трьох компонентів: *внутрішня оболонка серця, поперечна ободова кишка*. (Орешко, 2010).

Більшість складних медичних термінів грецького та латинського походження можна віднести до афіксоїдальних утворень тому, що вони мають в собі два чи більше зв'язаних корені, які можуть з'являтися або перед, або після слова. Також вони мають спільні корені з повнозначними словами, проте ступінь цього зв'язку може варіюватися. Така характеристика може слугувати основою для класифікації афіксоїдів. Отже, у медичній термінології, яка має певний міжнародний характер, важливими є як зовнішньомовні фактори, що призводять до створення нових термінів, так і внутрішньомовні явища, що відображають шляхи термінотворення.

1.2.3. Вплив класичних мов на українські медичні терміни

Вплив грецької та латинської мов проявляється ще на ранньому етапі формування української медичної термінології. Особливо важливим є вплив саме грецької мови, оскільки до кризи античного світу вона практично виконувала роль міжнародної мови медицини. Роботи Гіппократа, зібрані у «Corpus Hippocraticum», твори Арістотеля та введення навчання грецької мови у європейських школах сильно вплинули й на українську мову, що є відчутним в медичній термінології зокрема (Шерстюк, 2022).

Мова лікарів бере свій початок з цивілізацій Стародавньої Греції, Риму, Стародавнього Сходу та епохи середньовіччя. Колосальний вклад вчених та лікарів античності і Стародавнього Сходу на українську медичну термінологію відзначив у своїх дослідженнях М. Чернявський (Козуб, 2022). Античні уривки текстів які стосуються ранньої медицини, що дійшли до нашого часу, датуються VI - початком Vст. до н.е. та написані грецькою мовою. Варто зауважити, що вона має яскраво-виражені структурні особливості, тому термінологію з такими історичними коренями легко ідентифікувати. Загалом, саме існування таких текстів надає можливість науковцям краще прослідкувати процес формування не тільки медичної термінології, а й медицини як науки.

Українська мова здобула значну кількість запозичень з грецької мови. З фундаментального доробка давньогрецького вченого Гіппократа до медичної

термінології увійшла певна лексика яка стосується областей патології, симптоматики та фізіології, яку успадкували багато світових наукових термінологій. Багато цих термінів збереглись до наших часів у своїй початковій формі: *hiata, uretra, coma, derma, hepar* (Шерстюк, 2022). Торговельні та економічні зв'язки, а також поширення грецької мови в навчальних закладах сприяли використанню грецьких слів у різних наукових прошарках. Медичні терміни, такі як: *ністагм, аорта, глаукома, трахея*, знайшли своє місце в медичній термінології завдяки працям Аристотеля. В доробках «Ілліада» та «Одіссея» Гомера можна знайти одні з перших згадок про анатомічні структури – як внутрішні, так і зовнішні. Знання анатомії, викладені в творах Гомера, стали фундаментом для багатьох медичних термінів, які використовуються і донині: *glossa (γλώσσα) – язик, dactyla (δάχτυλα) – пальці, тую (μύο) – м'яз* тощо (Шерстюк, 2022). Відомо, що Еразістрат та Герофіл — представники Александрійської медичної школи, використовували штучно створені, спеціально розроблені найменування та вводили їх в медичний обіг. Герофіл залишив значну спадщину у всіх галузях медицини, включаючи офтальмологію, кардіологію та акушерство і був першим, хто почав систематично проводити розтини трупів людини для детального вивчення анатомії. У своїх працях, коментуючи твори Гіппократа, він детально описував будову шлунково-кишкового тракту, морфологію оболонок головного мозку, кровопостачання та основні характеристики будови різних частин серцево-судинної системи. Одні з найвідоміших його досліджень пов'язані з пульсом, його частотою, ритмічністю, наповненістю, спостереженнями та аналізом скорочення й розслаблення серця (роботою систоли та діастоли). Герофіл давав кожному типу пульсу спеціальну назву. Одна з цих назв, «галопающий пульс», і досі залишається вживаною (Zούλας, 2017).

Варто зазначити, що лікар Римської імперії Клавдій Гален також приділяв значну увагу формуванню медичної термінології. Він мав унікальний підхід і вважав, що кожен медичний термін повинен мати тільки одне конкретне значення. У міжнародних анатомічних номенклатурах кінця XIX – середини XX ст. значною мірою використовувалася латинська лексика, що мала витоки з творів Цельса з XV ст.

Він активно використовував запозичену лексику з грецької і латинської мов, тож світова медична термінологія в результаті розвивалась на їх основі. Хоча його трактат «Про медицину» багато століть перебував у монастирських бібліотеках, його відновлення та відкриття у 1443 р. стало справжнім досягненням для європейської медицини. Загалом, латинізми до східнослов'янської мови потрапляли завдяки німецькій мові у X-XI ст. До прикладів запозичень з латинської мови входять: *вакуоля, капіляри, адаптація, стерилізація, депресія, деменція, авітаміноз, імунітет, паразит, гербарій* (Лехніцька, 2016). Оскільки латинська мова визнана як загальноприйнята мова у медичній науці, багато мов світу продовжують створювати нові медичні терміни, використовуючи її та адаптуючи до своїх граматичних і фонетичних особливостей.

Грецька та латинська мови, які представляли дві розвинені індоєвропейські мови, взаємодіяли територіально й історично, перебуваючи у постійному контакті. Медичні терміни, які відсутні у грецькій мові, запозичувалися з латинської, а грецькі слова, за походженням, піддавалися впливу латинської мови. Терміни, які були запозичені з латинської та грецької мов, часто утворюють цілісні групи різноманітних термінологічних систем. Подібно до інших фахових галузей на цих мовах значною мірою базується і українська медична термінологія.

Розвиток цивілізації є постійним, як і досягнення у наукових дослідженнях. Згідно цього розвитку на початку XVIII ст. з'явилась медична термінологія яка була новою та невідомою для медицини античного часу. Це означало, що латинська мова залишилась засобом навчання і послабила свій вплив хоча й в подальшому виконувала свою номінативну функцію, а джерело греко-латинських найменувань досягло своєї межі. Такі мови як французька, новогрецька, німецька почали активно вивчатись, а наукова література — перекладатись, що значно плинуло на процес запозичення та пожвавило його. В сучасній медицині слова все ж утворюються також завдяки грецькій і латинській мові і є неогрецькою, неолатинською лексикою, що штучно розроблюється вченими, ґрунтуючись на словотворчому матеріалі цих двох класичних мов. Дослідники-термінологи зауважують, що іншомовна

термінологічна лексика, яка потрапляє до української терміносистеми, проходить семантичну еволюцію під впливом національної лексико-семантичної системи. Попри всі запозичення не важко прослідкувати спроби мовознавців і медиків впровадити питома українські ряди відповідників запозиченої лексики: *сивий морок* — *катаракта*, *бігунка* — *дизентерія*, *часування* — *агонія*, *бактерійний дослід* — *бактеріоскопія*, *б'ючиця* — *артерія* (Орешко, 2010). Варто зазначити, що вплив на власну українську медичну термінологію мав доробок М. Галина «Медичний латинсько-український словник», який був виданий у Празі у 1926 році. М. Галин вважав греко-латинську патологічну термінологію ідеалом системи термінів та вбачав багато спільних моментів з українською. Тому базою його термінологічної концепції можна назвати створення медичних термінів ґрунтуючись на власнеукраїнському мовному матеріалі. Згодом, завдяки його науковій діяльності слова грецького походження (*остеома*, *саркома*) отримали український еквівалент з використанням суфіксу *-ак/-як*: *мнясак*, *кістяк*. А слова: *золотуха*, *багрянець*, *короста*, *нориця*, *кашлюк*, *дава*, *свербець*, *остуда*, *заїди*, *нічниці* є в складі багатого матеріалу медичних назв у праці «Словарь української мови» (1907-1909 рр.) за ред. Грінченка (Орешко, 2010).

Українська медична термінологія розвивалася за допомогою використання народних, широко вживаних назв і формуванню похідних термінів з використанням внутрішньомовних засобів утворення слів. Крім того, анатомічні терміни на початкових етапах свого розвитку відображали поняття, що виникали з повсякденного сприйняття людиною свого оточення. Дослідження у лексикографії показують, що загальноживаними медичними термінами стали слова, такі як: *вухо*, *плече*, *шия*, *кисть*. Під час формування української медичної термінології виникало чимало труднощів. Серед них було особливо важливо знайти або створити відповідне найменування з наявного словникового чи словотворчого матеріалу, що належним чином відобразатиме сутність поняття і відповідатиме встановленим критеріям для певної категорії термінів. У випадках, коли такий еквівалент відсутній або є архаїзмом який не відображає сучасний рівень науки, науковці звертались до

греко-латинського словотворчого джерела або використовували описовий переклад латинського терміну. На даний момент можна відзначити, що процес формування та усталення основного лексичного арсеналу української медичної термінології є незавершеним через наявність великої кількості синонімів та альтернативних варіантів термінів.

1.3 Специфіка новогрецької медичної термінології

1.3.1 Створення й формування медичної термінології новогрецької мови

Мова медицини, на відміну від багатьох інших спеціалізованих мов, має довге життя, оскільки багато сучасних концепцій та термінів були сформульовані та визначені ще від часів наших далеких предків. Медична термінологія є об'єктом вивчення з особливим інтересом для грецьких лінгвістів, медиків і вчених, що пояснюється домінантністю грецької мови у медичній термінології світу. У період пізньої античності від епохи Птолемеїв до заснування Східно-Римської імперії (приблизно з 4 ст. до н.е. до 4 ст. н.е.), грецька медична література була домінуючою в усьому тоді відомому світі. Засновані, на працях Гіппократа і його послідовників, знання з діагностики та лікування поширювалися від Греції до всіх Середземноморських регіонів (Van der Eijk P. J., 2005). Цьому сприяли як розвиток мореплавства, так і доступність письмового матеріалу з єгипетського кипарису. Вважається, що збереження текстів цієї епохи було можливим завдяки уважному копіюванню та їх поширенню, що відбувалось переважно в монастирських скрипторіях та в дворах Східної Римської імперії. Незважаючи на можливі незначні відхилення, мудрість та знання, що містяться у цих текстах, зуміли перейти до наступних поколінь, частково завдяки включенню їх до збірок авторів наступників. До таких праць належать: «*Δυναμερόν*» (Αίλιος Προμότος), «*Θηριακά*», «*Αλεξιφάρμακα*» (Νίκανδρος ο Κολοφώνιος), «*Θηριακή Ανδρομάχου*» (Ανδρομάχος ο Πρεσβύτερος) тощо.

Великі наукові центри процвітають на просторах міст і регіонів. Досить згадати Кос, Ефес, Кіпр, Антіохію, Александрію і багато інших міст, які зробили чудовий внесок у розвиток медичної науки. Одним із основних стовпів грецьких медичних знань є Гіппократівська школа, яка подарувала світу праці в яких закладена вся старовинна методологія лікування від початку «божественної» медицини Асклепія. В той період лікарі співпрацювали з філософами, щоб зрозуміти роботу людського тіла та природу хвороб. Медична термінологія та розвиток медицини привертала увагу філософів: Емпедокла, Демокріта, Парменіда, Піфагора, Платона, Аристотеля, Теофраста, Стратона, а також пізніх філософів, таких як Секст Емпірика та Іоанна Філопона (Ζούπας, 2017). Вони проявляли активний інтерес до тем анатомії та фізіології людського тіла, психічного здоров'я, ембріології та репродукції, дихання, пульсу, лихоманки, молодості та старості, причин хвороб та впливу їжі, напоїв, ліків на людське тіло. Гіппократ по своєму переніс концепцію світу Емпедокла та філософів-піфагорійців у чотири складові людського тіла: *αἷμα* (кров) – *φλέγμα* (мокротиння) - *μέλαινα χολή* (чорна жовч) - *κίτρινη χολή* (жовта жовч). Тоді вважалось, що хвороба є наслідком дисбалансу або змішуванню цих тілесних рідин, а метою лікаря була підтримувати їх баланс. Наприклад, термін *μελαγχολία* (меланхолія) — який був започаткований Гіппократом, буквально означає «надлишок чорної жовчі». Прихильники Гіппократівської школи залишались вірними своїй методиці. Загалом вона будувалась на умовах особистих звичок людини, а препарати відігравали вторинну роль, за виключенням засобів «очищення» організму, тобто відновлення балансу рідин про яких згадувалось вище. Слово «*τα φάρμακα*» (препарати, ліки), в працях Гомера зустрічалося в значенні «*φαρμακευτικά βότανα*» (лікарські трави). Праці школи Гіппократа віддзеркалюють загальні уявлення про світ, людину, хвороби, методи лікування та роль лікаря в ті часи. Представниками цієї школи є – *ο Πόλυβος ο Κώος* (V ст. до н.е.), *ο Πραξαγόρας ο Κώος*, *ο Χρύσιππος ο Πρεσβύτερος* (IV ст. до н.е.) і *ο Διοκλής ο Καρύστιος* (Ζούπας, 2017).

Людству відомо більше ніж чотириста імен лікарів античності, й більшість їхніх доробків збереглись лише у вигляді невеликих фрагментів або були назавжди

втрачені. Про існування деяких діячів того часу нам відомо завдяки згадкам їхніх імен у збережених текстах інших авторів. Важливо підкреслити, що видатні грецькі лікарі античності практикували медицину у Римі, виконуючи роль особистих лікарів важливих римських діячів: імператорів і вельмож. Основним джерелом медичної лексики є давні тексти медичного характеру, які витримали випробування часом. Стародавні тексти відтворювались та значною мірою копіювались, безсумнівно, з збереженням найважливішої інформації. Особливі обставини допомогли зберегти важливі праці двох ключових постатей – Діоскорида та Галена. Їх дослідження допомогли сформуванню мудрості стародавніх медичних знань, що в результаті передавались у прийдешні століття. Діоскорид жив у другій половині I ст. н.е. та виконував обов'язки хірурга у військах. Його праця «*Περί Ὑλης Ἰατρικῆς*» («Про лікарські рослини») містить в собі близько 950 найменувань лікарських засобів, з яких 600 — є рослинного характеру, а інші мають мінеральне та тваринне походження. Діоскорид надавав вказівки щодо зберігання та використання різноманітних лікарських засобів. Варто зазначити, що окрім назви рослини в його книзі, Діоскорид також вказує синонім, лікувальні властивості рослини, її ботанічний опис, спосіб приготування тощо. Екзотичні рослини, притаманні віддаленим місцям, також входили до списку. Щодо властивостей рослин у лікуванні та інших лікарських засобів, Діоскорид не використовує жодну теоретичну модель, його підхід можна назвати емпіричним. Вчені припускають, що його книга узагальнює та систематизує знання, які передаються з давніх часів, навіть з періоду трактатів Гіппократа, а також з більш пізніших джерел. Посібник Діоскорида, як перша збережена книга з фармакології, мала значний вплив на наступних авторів, включаючи Галена (Zoubas, 2017). Після перекладу на латинську мову він став класичним джерелом з ліків та медичної лексики протягом багатьох століть. Вказаний доробок також відігравав ключову роль джерела інформації для медичних посібників, ботанічних збірників епохи Ренесансу і фармакологічної промисловості. Клавдій Гален – видатна постать, грецький лікар римської доби, який в своїх працях охопив весь спектр галузей медицини, згадував імена лікарів та дослідників як джерело своїх досягнень та знань. Деякі з його творів є прямими коментарями до

праць Гіппократа. Більше того, Гален вважав себе його послідовником, систематизував його теорії щодо чотирьох елементів тіла та був поціновувачем досліджень Апамея (*Απάμεια της Συρίας*) – грецького лікаря. З його твору було врятовано лише декілька уривків. Книги Галена пізніше перекладено на латинську мову й стали основою навчальних посібників у перших медичних школах Західної Європи. Його твори стали відомими і серед арабських лікарів, які, зокрема, значно вплинули на розвиток медицини та медичної термінології на середньовічному сході. Гален писав і про Герофіла, якого вважають «батьком анатомії». Він був одним із найвидатніших лікарів Елліністичного періоду. Герофіл був досвідченим анатомом та мав схильність дотримуватись концепції Гіппократа. На жаль, від його праць залишилися лише уривки, але вони стали важливими джерелами медичних термінів та методик. Серед його доробків: «*Περί σφυγμών πραγματεία*» (*Про пульс*), «*Ανατομικά σε τρεις τόμους*» (*Анатомія в трьох томах*), «*Περί οφθαλμών*» (*Про очі*), «*Μαιωτικόν*» (*Акушерство*) тощо (Ζούπας, 2017).

В період існування Візантії накопичені медичні знання зберігались та розвивались. Типовим прикладом місць проходження практики лікарів та центром навчання були монастирі «*Παντοκράτορος*» і «*Βασιλείας*». Більш того, це були місця надання медичної допомоги. Багато рукописів було відтворено шляхом простого копіювання оригінальних текстів окремими монахами. Також вживалася практика колективного виготовлення копій за участю писарів, які діяли під керівництвом одного з монахів, той в свою чергу голосно читав оригінал. Зрозуміло, що ці методи відігравали ключову роль у збереженні старовинних джерел знань. Початкові тексти поступово поповнювалися новою інформацією, що стосувалася сучасних методів лікування, оскільки з часом з'являлися нові медичні засоби внаслідок розвитку торговельної активності на периферії імперії. Таким чином, виникали нові наукові праці, де початкові елементи оригінальних рукописів зберігалися як прості та неявно розрізняються фрагменти у новій структурі збагачених текстів. Це також стосувалось не тільки термінологічної лексики, а й лікувальних рецептів, які збереглися до наших часів. Одне з втручань що стосується медичних текстів –

збагачення їх новими лікувальними методиками, лексикою та найменуваннями продуктів з Африки, Індонезії, Саудівської Аравії, а саме: *амбра* (άμπαρ\άμπρα), *камфора* (καμφορά), *гвоздика* (γαρίφαλα), *куркума* (ζέδοар), *мускатний горіх* (μοσχοκάρυδο), *сандал* (σάνταλον) та інші. Багато з цих продуктів зустрічаються у медичних текстах пізнього візантійського періоду, наприклад праця Νικόλαου Μυρεψού «*Μέγα Δυναμερόν*», що свідчить про постійний обмін між греками та арабами товарами та знаннями. Не можна не зазначити важливих постатей, що вплинули на розвиток медичної термінології та медицини. До них відноситься *Μελέτιος, Αέτιος Αμιδηνός та Συμεών Σήθ ή Σηθής*, який у своїх медичних працях вперше згадує три засоби арабського походження: амбру, камфору та мускус.

У період Просвітництва та Відродження відбувся активний розвиток грецької медичної термінології. Проблематикою її становлення в Греції також слугувало так зване «мовне питання», що стосувалось розбіжностей між димотикою (народна мова) та катаревусою («очищена», штучно створена мова на основі давньогрецького койне), оскільки між ними було достатньо суттєвих розбіжностей. У медичних дослідженнях того часу можна помітити активні зусилля різноманітних науковців у сфері медицини та лінгвістики які стосувались формування грецьких медичних термінів галузей анатомії, фізіології, патології. Для створення і детального формування нових термінів Адамантиос Кораіс у 1804 році радив вивчати грецьку мову на більш розширеному рівні для подальшого використання у формуванні термінів. Для цього греки використовували певні набуті знання, що отримували з європейського простору. Медичні терміни Галена активно використовуються в новогрецькій мові, як результат ознайомлення грецьких науковців з античними текстами. Успішно сформовані в той час слова медичного характеру стали вживатись в новогрецькій медичній термінології. До таких слів належать: *αγγειολογία* (ангіологія), *βιωσιμότης* (життєздатність), *κυκλοφορικό σύστημα* (система кровообігу), *νευρολογία* (неврологія), *ουροποιητικό σύστημα* (сечовивідна система), *παθολογική φυσιολογία* (патологічна фізіологія), *τοξικολογία* (тоаксикологія) тощо. (Καραπερόπουλος, 2008). Автори грецької медичної літератури XVIII та початку

XIX ст., окрім детального вивчення праць європейської медицини, також пізнавали спадщину стародавньої грецької медицини і ґрунтуючись на цьому, проводили написання своїх власних праць, ставши прикладом для грецьких лікарів наступних поколінь. Особлива увага була прикута до доробків «батька медицини» — Гіппократа. Двадцять шість творів з збірки Гіппократа, починаючи з «Афоризмів», були вписані до праць медичного характеру в період Просвітництва. Загальна кількість посилок була 153. Протягом періоду з початку Грецької революції, яка відбулась в 1837 році, наукові роботи не були припинені. Ще до заснування Афіського університету у 1837 році вже було надруковано 36 грецьких книг медичного характеру, що в свою чергу перевищує кількість робіт в попередні роки і свідчило про активний розвиток грецької медичної термінології. В подальшому, після заснування Медичної школи в Афінах дослідження почали проводитись з більшою кількістю. У 1835 році заснувалось Медичне товариство Афін, яке функціонує до цього часу. Згодом починається період Новітньої Грецької медицини, яка стрімко розвивається протягом XIX-XX ст., на що вплинули засновані медичні школи на Криті, Патрі, Александрополі, Іоанії, Тесалії тощо. Важливим аспектом впливу на формування сучасної грецької медицини і її термінології є видання медичних журналів, особливо журналу «*Ασκληπιός*», починаючи з 1836р., а медичні товариства тільки збільшували свою кількість у другій половині XX ст., сприяючи поширенню спеціалізованих медичних знань у різних галузях медицини. У Греції спостерігається аналогічний процес у медичній термінології, як у інших спеціалізованих тематичних галузях, а саме — імпорту термінології. У медичній галузі цей процес, звичайно, є результатом історичних зв'язків медичної мови з давньогрецькою (і латинською), що призвело до широкого поширення міжнародної (зокрема англійської) медичної термінології через переклади на новогрецьку мову (Μεντζελόπουλος, 2007). Цей процес призводить до формування нових термінів, часто як запозичень. Загалом, створення нових понять та лексичне збагачення новими медичними термінами відбувається паралельно розвитку знань, що, в свою чергу, надає життя та неперервність мові.

1.3.2. Своєрідність усталення термінів

Виявлення термінів та їх відповідників проводилося шляхом аналізу паралельних текстів, глосаріїв, словників та термінологічних збірочок у різних форматах. Щодо створення глосарію, включено англійські терміни та їх переклади у грецьку мову, їх визначення, приклади використання, джерела походження, граматичні форми та вибірки з текстових матеріалів, тощо. Були узагальнені як прості терміни (однослівні), так і складні терміни (багатослівні), а також скорочення та аббревіатури. Творення медичної термінології — це багатовіковий процес, протягом якого різноманітні способи утворення та зміни форми слова пройшли процес трансформації та закріплення.

Завдяки різноманітним відмінностям: географічним, діалектним та часовим, утворювались внутрішньомовні варіації в новогрецькій мові. Це можна прослідкувати в такій медичній лексиці: *ήπαρ/συκώτι* (печінка), *κεφαλαλγία/πονοκέφαλος* (головний біль\мігрень), *οίδημα/πρήξιμο* (набряк\припухлість), *γενική ιατρική εξέταση/ τσεκάπ* (повне медичне обстеження\чек-ап). (Τζοτζαδίνη, 2019). Розрізняють пряме та непряме запозичення. Під час прямого запозичення певної лексики початковий термін переймається повністю з іншої мови без змін, або ж відбувається спроба переважно фонологічно адаптуватись. До процесу непрямого запозичення входять інтернаціоналізми (іноземне слово складається з давньогрецьких елементів). Під час семантичного запозичення значення іншомовного слова застосовується до вже існуючого слова, наприклад *sustainable* – *βιώσιμος* (стійкий). Новогрецька мова отримала багато запозичень з англійської мови в період сучасності. Ця лексика вже адаптувалась до грецького медичного середовища й широко використовується. До таких слів належать: *microbiome* – *μικροβίωμα* (мікробіом), *psychoterratic syndromes* - *ψυχογήινα σύνδρομα* (психіатричні синдроми), *solastalgia* – *σολασταλγία* (негативний стан, біль який людина відчуває через екологічну катастрофу), *ecopsychology* - *οικοψυχολογία* (екопсихологія) (Βλάχου, 2020).

Вагому роль у словотворі завжди мали префікси й суфікси. Префікси *α-/αν-, -αντι, δυσ-, εκτο- υπερ-, εξω-, επι-, ενδο-, υπο-/υπερ-, ανα-/απο-* входять до продуктивних і частовживаних. Варто зазначити, що кожен елемент словотвору грецької медичної лексики має своє особливе значення що відповідає суті терміну. Прослідкувати це можна й в префіксах. Елемент *υπερ-* позначає вираження найвищого рівня прояву якісних або кількісних характеристик, що є основою для його використання, *δυσ-* - для вказівки на відхилення або порушення, *α-/αν* – на позначення відсутності чогось тощо.

В медичній термінології новогрецької мови важливим є суфікс *-ωμα*. Цей суфікс сформувався в античній Греції, методом аналізу скороченого аломорфу *-ο* та морфеми дієслівного суфіксу *-ωω*. Прослідкувати це можна в слові *στέφανος* — *στεφάν-ω-μα*. В медичній термінології новогрецької мови він використовується для позначення патологічного стану, додається до простих коренів слова, а саме до: іменників що вказують на об'єкти, тобто характеристика кольору, формою, розміром, до прикметників (колір) (*μελανός - μελάν-ωμα*), місце визначення хвороби (*λίπος - λιπ-ώμα*), найменування хвороб (*έλκος - ελκόμα, οστέ-ωμα*). Варто зазначити, що деякі медичні терміни що використовуються в новогрецькій мові пройшли дуже довгий шлях і були передані у європейські мови через латинську або без неї, і потім повернулися як запозичення до сучасної грецької мови. Подані приклади пройшли через європейські мови: *γλαύκωμα - glaucoma, κολόβωμα - coloboma, σκλήρωμα - scleroma, λεύκωμα - leucoma*. Деякі з медичних термінів з суфіксом *-ωμα* перейшли до новогрецької мови з давньогрецької: *στρέβλ-ω-μα, ύβ-ωμα, υπό-ζω-μα* тощо (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2003).

Висновки до розділу 1

Медична термінологія пройшла свої злети й падіння розвитку, що зумовлювалось різноманітними факторами й нелегкими подіями: науково-технічний прогрес, політичні, суспільні та географічні зміни які корегували процес становлення медичної термінології та медичних термінологічних словників. Хоча витoki

українських та новогрецьких медичних термінів мають спільні риси завдяки впливу мов античного світу (давньогрецької та латинської), однак, в свою чергу, кожна з цих термінологічних систем мають свої особливості та періоди формування що по своєму впливало на інші аспекти лінгвістики, науки та загальну суспільну лексику.

На функціонування та розвиток медичної термінології української мови мали вплив наукові дослідження, що відбувались протягом постійної боротьби та спроб поширення української мови у всі сфери науки. Розвиток української медичної лексики можна охарактеризувати як нерівномірний хоч і достатньо прогресивний. Впровадження наукових товариств, таких як «Просвіта», Наукове товариство імені Т. Шевченка надали суттєві можливості для розроблення та упорядкування медичної лексики з урахуванням лінгвістичних досліджень українських діячів. Дослідження включали в себе численні документи, словники, підручники, монастирські книги, збірки лексики (Лікарські Порадники), накопичення пам'яток медичної літератури. Активність українських лінгвістів сприяла процесу збирання термінів, що в результаті аналізу термінологічного матеріалу надало багато корисної інформації про широковживану медичну лексику народного характеру. Також відзначається активне вирішення термінологічних питань, що підтримувало процес швидкого розширення української термінологічної лексики. Праця з практичною термінологією допомогла виникненню термінології як науки, а отриманий Україною статус незалежності став своєрідним поштовхом до відродження власне українських термінів. Варто зазначити, що система утворення медичних термінів в українській мові має в більшості афіксоїдальний характер, а витокami здебільшого слугували слова з латино-грецької мовної терміносистеми. Зовнішньомовні та внутрішньомовні фактори грають особливу роль у творенні медичної термінології, а її словотвір включає методи словоскладання, афіксації та основоутворення з використанням східнослов'янських та грецьких, греко-латинських суфіксів в українській термінології. Вони вдало збагачували медичну лексику і функціонують донині, а їх продуктивність не залишає сумнівів у лінгвістів та дослідників. В свою чергу, медична термінологія новогрецької мови включає в себе значно більше

багатовікових концепцій що побудувались на доробках видатних діячів Аристотеля, Гомера, Гіппократа, Діоскорида, Галена, Герофіла, Апамея та інших. Оригінальні рукописи грецьких лікарів та дослідників стали світовим джерелом старовинних медичних знань, що використовуються донині не тільки у вигляді термінів, а й лікувальних рецептів. Вони пройшли свої етапи становлення та змін під впливом країн сходу, що детально описується в грецьких медичних текстах візантійського періоду. Мовне питання, загублені тексти, розбіжності в думках дослідників – все це слугувало перешкодами в зусиллях створення нових термінів в новогрецькій мові. Важливим аспектом впливу на становлення новогрецької медичної термінології, в період Новітньої Грецької медицини, були медичні товариства, школи та журнали, а розширення історичних зв'язків ще більше збагатило мову медичними термінами. Але цей розвиток був би не можливим без початково закладених еллінами основ в часи Стародавньої Греції. Розвитку медицини та медичної лексики слугували наукові центри, школи (школа Гіппократа) та створені фундаментальні праці з цієї теми до якої була прикута увага не тільки античних науковців та лікарів, а й ключових філософів світової історії.

Саме з цього розпочалось дослідження патології фізіології та анатомії людського тіла, пізнавались особливості лікування, створювались ботанічні збірники й медичні посібники, саме там систематизувались перші медичні терміни та шляхом безперервного аналізу зазнавали своїх особливих змін. Багато що було втрачено, дещо було збережено, але все це є витоками загальноновживаних медичних термінів.

РОЗДІЛ 2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УКРАЇНСЬКОЇ І НОВОГРЕЦЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

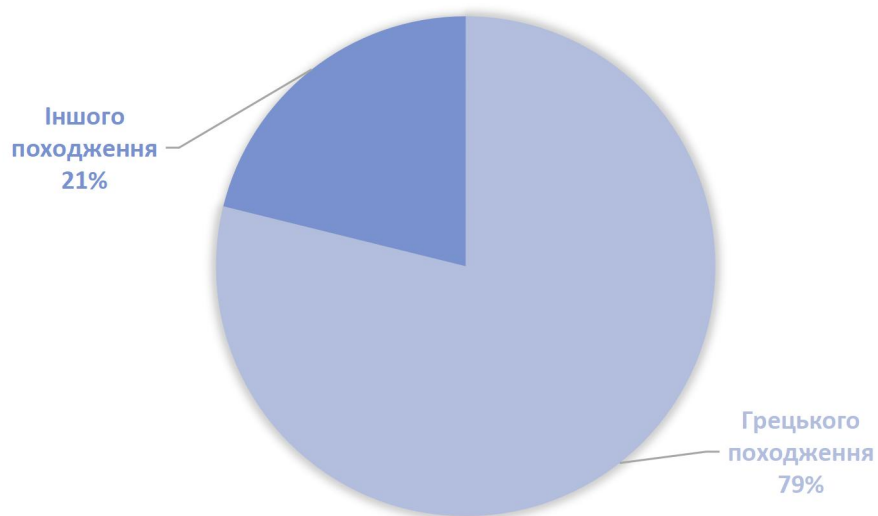
2.1. Специфіка грецьких запозичень в українській медичній літературі

Аналізуючи медичну термінологію української та новогрецької мов, можна з впевненістю зауважити настільки тісний зв'язок має медична лексика в цих двох мовах. Медичні терміни різних галузей в українській мові містять в собі грецькі запозичення та різноманітні словотворчі елементи, які в свою чергу несуть свій особливий та багатозначний зміст.

Для більшого розуміння зв'язку між медичною термінологією української та новогрецької мов були проведені дослідження на основі продуктивної лексики конкретних галузей медичної науки, а саме: кардіології, пульмонології, психіатрії та лексики, що позначає медичне обладнання. Дослідження галузі кардіології, пульмонології та медичного обладнання відбувалось шляхом ідентифікації медичних термінів з продуктивних текстів української медичної літератури. В свою чергу, дослідження термінів з галузі психіатрії проводилось на основі словника. Приклади зібраної лексики, що стала фундаментом дослідження, та його результати наведені нижче у вигляді діаграм.

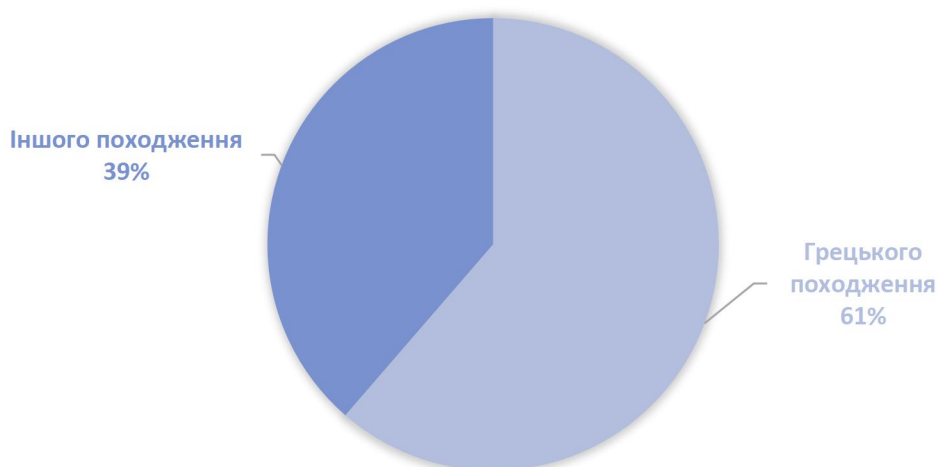
Група № 1. Кардіологія: *стенокардія, інфаркт міокарда, гіпертонія, міокардит, колапс, систола, діастола, міокард, атеросклероз, аритмія, пароксизмальна тахікардія, тромбоз, кардіалгія, аорта, артерії, ішемічна хвороба серця, капіляри, вена, артеріола, кардіоміопатія, ехокардіографія, коарктація аорти, фіброзно-м'язовий клапан, трикуспідальний клапан, передсердя, перикард, кардіоміоцити, ендокард, синоатріальний вузол, вена, артеріектомія, кардіоверсія, тромбоемболія, тромбоз, масаж серця, серцеві скорочення...* (Нетяженко, 2013).

РЕЗУЛЬТАТ АНАЛІЗУ ГРУПИ ЛЕКСИКИ №1

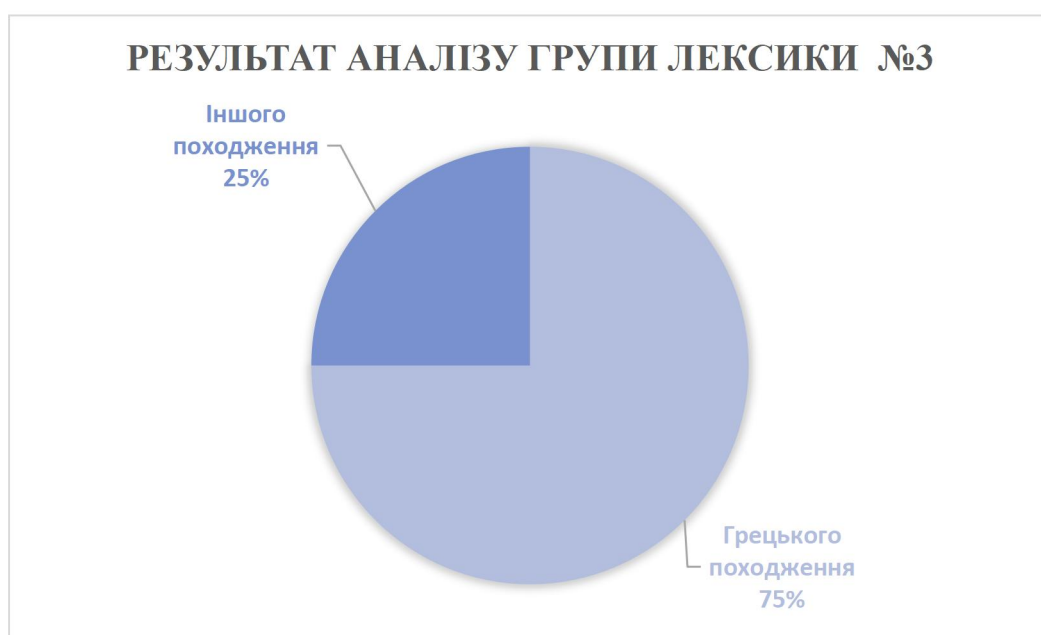

Група № 2 Психіатрія: арогафобія, параноя, шизофренія, піроманія, танатофобія, астрафобія, ейфорія, циклотимія, депресія, меланхолія, манія, стрес, дезадаптації, нейрофізіологія, нейровізуалізація, когнітивні функції, дисфорія, психоаналіз, невроз, панічні атаки, галюциноза, дісморфоманія, інфантилізм, аггравация, агейзія, амнезія дизартрія, морія, полідипсія, самонавіювання, синестезія, тривога, фрустрація, евтаназія, ятрогенія, інтровертованість, арахнофобія, екзацербация, мірмекофобія, парфобія, гедонізм... (Кожина, 2012).

РЕЗУЛЬТАТ АНАЛІЗУ ГРУПИ ЛЕКСИКИ №2

Група № 3 Пульмонологія: бронха, бронхоектаз, абсцес легень, періодичний кашель, мокротиння, слизова оболонка, гортань, трахеї, плевра, нападopodobний кашель, бронхіальна астма, пневмосклероз, сухий кашель, вологий кашель, бронхопневмонія, поверхнєве часте дихання, емфізема легень, пневмонія, оксигенотерапія, туберкульоз, грип, крупозна пневмонія, пневмоторакс, легені, альвеоли, надгортанник, діафрагма, киль трахеї, альвеолярний хід, трахеїт, обструктивний бронхіт, бронхоспазми, респіраторні інфекції, фіброз легень, легенева недостатність, бронхографія, дихальна система, бронхоскопія... (Нетяженко, 2013).

Група № 4 Медичне обладнання: банки, шприц, катетер, клізма, венесканер, тонометр, сфігноманометр, пульсокіметр, порційник, кухоль Есмарха, внутрішньовенна інєкція, інгалятор, перистальтичний інфузійний насос, грілка, апарат Боброва, дефібрилятор, електрокардіограф, апарат для штучної вентиляції легень, апарати для електрофорезу, рентгенографія, офтальмоскоп, рефрактометр, лазерні системи, ваги, автоклав, шовний матеріал, бинт, кишенькова маска, гіалобарєр, стерилізатор, носилки, атравматичні ножиці, шийний бандаж, супінатор, ларингеальна трубка, плювальниця, пластир, гірчичник, компрес, лоток, зонд, газовідвідна трубка... (Нетяженко, 2013).

РЕЗУЛЬТАТ АНАЛІЗУ ГРУПИ ЛЕКСИКИ №4

Аналіз термінів з літературних текстових матеріалів медичного характеру дозволяє побачити, що продуктивна медична лексика яку ми зазвичай використовуємо в повсякденному житті, або ж зустрічаємо в посібниках чи книгах, насичена термінами, що мають свої витoki з новогрецької та давньогрецької мов. Проведене дослідження надає нам інформацію щодо певних спільних мовних аспектів української на новогрецької мов, походження слів, і продуктивності медичної лексики в сучасному середовищі. Звичайно, медична термінологічна система також насичена лексикою іншого походження, до якого входять здебільшого терміни латинського походження та українські народні найменування явищ та хвороб. За результатами діаграм проведеного дослідження можна впевнено стверджувати що широко функціонуюча медична лексика здебільшого має витoki з грецької мови і представлена в різноманітних галузях медичних наук.

2.2 Грецькі словотворчі елементи в лінгвістичному аспекті української мови

Проаналізувавши медичну термінологію української та новогрецької мов, та опираючись на виконане дослідження грецьких запозичень, можна прослідкувати особливі аспекти щодо термінологічного словотвору лексики медичного характеру яку містять в собі абсолютно усі галузі медичної науки. Функціонування суфіксів,

префіксів, морфем та їх поєднання надає терміну своє особливе значення. Сутність цих елементів і їх сукупність є прямим позначенням самого терміну, ідентифікуючи галузь до якої від відноситься та конкретне значення в медицині. Суфікси та префікси поєднуються зі словотвірними основами, які теж несуть в собі особливий зміст.

Дослідивши широковживану медичну лексику з медичної літератури, помітно що багато з них творяться за допомогою продуктивних суфіксів. До таких суфіксів відносяться суфікс іт\ит (ίτις), що має грецьке походження та вказує на патологічний стан запального характеру. З аналізованої лексики виокремлено такі терміни: бронхіт (запалення бронхів) – βρόγχος(бронхи) + ίτις, фарингіт (запалення гортані) – φάρυγξ(гортань) + ίτις.

Провівши спостереження термінів з галузі психіатрії, можна дійти до висновку, що вони складаються з особливих елементів що уособлюють суть психічного патологічного стану, а саме з певних грецьких словотвірних елементів які є повторюваними. Більшість з них утворились згідно поєднанню грецьких компонентів -манія – μανία (манія) та -фобія – φόβος/φόβια, що означає страх. Ці компоненти приєднувались до інших. Згідно проведеного дослідження це прослідковується в такій лексиці: ятрогенія (захворювання зумовлене несприятливим впливом висловлювань\вчиків медичного персоналу на психіку хворого) — *ίατρός* (лікар) + *γενεά* (походження), піроманія (хворобливий потяг до підпалів) – *πυρ* (вогонь) + *μανία* (манія), мегаломанія (манія величі) *μεγάλο*(значний, великий) + *μανία* (манія), kleptomania (потяг до крадіжок) – *κλέπτειν* (красти) + *μανία* (манія), гематофобія (страх крові) – *αίμα* (кров) + *φόβος* (страх), агорафобія (страх відкритого простору) – *αγορά* (площа) + *φόβος* (страх), араханофобія (страх павуків) – *αράχνη* (павук) + *φόβος* (страх), охлофобія (страх перед скупченням людей) – *όχλος* (натовп) + *φόβος* (страх), панфобія (страх всього) – *παν* (все) + *φόβος* (страх), мірмекофобія (страх перед мурахами) – *μύρμηξ* (мураха) + *φόβος* (страх), монофобія (страх самотності) – *μόνος*(сам) + *φόβος* (страх), геронтофобія (страх старіння) – *γέρων* (старий) + *φόβος* (страх), гіпнофобія (страх заснути) – *ύπνος* (сон) + *φόβος*

(страх), астрафобія (страх грому та блискавки) – *αστραπή* (блискавка) + *φόβος* (страх), танатофобія (страх смерті) – *θάνατος* (смерть) + *φόβος* (страх). Беручи до уваги інші найменування психічних розладів ми можемо прослідкувати поєднання інших продуктивних компонентів: циклотимія (змінні стани від депресії до ейфорії) – *κύκλος* (коло) + *θυμός* (душа), шизофренія – *σχιζω* (розколювати\розчеплювати) + *φρήν* (мислення\розум). Термін психічного розладу «параноя» – походить від одного грецького слова «*παράνοια*», що означає «божевільний» але в свою чергу, складається з основи *νόημα* (сенс) та префіксу *παρά* (без).

До термінів однословів виокремлюємо: агонія (предсмертний стан організму) – *αγωνία* (боротьба), клізма (введення рідини в товсту кишку з лікувальними цілями) – *κλύσμα* (*κλύζω* – промивати), дієта (раціон і режим харчування хворого) – *δίαιτα* (режим харчування), тромбоз (процес утворення тромбів – згустків крові) – походить від одного грецького елемента - *θρόμβωσις* (згортання), некроз (замертвіння частини живого організму) – *νεκρός* (смерть), діастола (процес розслаблення передсердь і шлуночків) - *η διαστολή* (розтягування\розрядження), систола (скорочення шлуночків серця) - *η συστολή* (стискання\скорочення), ектомія (процес видалення органу) - *εκτομή* (видалення). Термін аорта (найбільша артерія в організмі) – *αορτή* (аорта) – в свою чергу походить від грецького слова «*αείρω*» що означає «підвішений». Це пояснюється Аристотелем, який вперше описав аорту як «підвішену над серцем». Проаналізувавши лексику з галузі кардіології можна помітити що лексика складається з двох або трьох грецьких компонентів: міокард (серцевий м'яз) – *μύος* (м'яз) + *καρδιά* (серце), атеросклероз (захворювання що супроводжується ущільненням артеріальної стінки) – *αρτήρια* + *σκλήρωσις* (затвердіння), пароксизмальна тахікардія (вид аритмії що характеризується почастишанням скорочень серця) – *παροξυσμός* (дратування) + *ταχύς* (швидкий) + *καρδιά* (серце), еритроцити (червоні кров'яні тільця) - *ερυθρός*(червоний) + *κύτος* (вмістище). В свою чергу термін «аритмія» містить в собі продуктивний префікс «*α*» що вказує на відсутність чогось. Аритмія (патологічні зміни ритму серця) – *α* (відсутність) + *ρύθμος* (ритм). Схоже значення має й суфікс «*άν*». З ним утворені

терміни: анурія (припинення сечовиділення) — *άν* (відсутність) + *ούρον* (сеча), анестезіологія - *αν* (відсутність) + *αίσθησις* (відчуття) + *λόγος* (вчення).

Способом основоскладання створені й терміни на позначення медичних галузей: кардіологія – *καρδία* (серце) + *λόγος* (вчення), психіатрія – *ψυχή* (душа) + *ιατρός* (лікар). В свою чергу термін «пульмонологія» складається з грецької та латинської основ. Пульмонологія – *pulmo* (легеня) + *λόγος* (вчення).

Інші найменування галузей медичної науки утворені аналогічно: хірургія – *χείρ* (рука) + *ουργική* (робити), антропотомія - *άνθρωπος* (людина) + *τέμνω* (різати), фармакологія – *φάρμακον* (ліки) + *λόγος* (вчення), бариатрія - *βάρος* (вага) + *ιατρεία* (лікування), дерматологія – *δέρμα* (шкіра) + *λόγος* (вчення), геріатрія – *γέρων* (старий) + *ιατρεία* (лікування), онкологія – *όγκος* (пухлина) + *λόγος* (вчення), патологія – *παθός* (страждання) + *λόγος* (вчення), андрологія – *ανδρικός* (чоловічий) + *λόγος* (вчення), гінекологія – *γυναίκα* (жінка) + *λόγος* (вчення), отоларингологія – *ούς* («вухо» з давньогрецької) + *ρινός* (ніс) + *λάρυγξ* (гортань) + *λόγος* (вчення), гематологія - *αίμα* (кров) + *λόγος* (вчення).

Проаналізувавши лексику що стосується гематології, можна зробити висновок що здебільшого вона також твориться способом основоскладання. Гематома (обмежене скупчення крові) – *αίμα* (кров) + *-ομα* (пухлина), геморагія (кровотеча із кровоносних судин) – *αίμα* (кров) + *ράγος* (розірваний), гемостаз (фізіологічний процес в крові що виконує захисну функцію в організмі) – *αίμα* (кров) + *στάσις* (стоячий), гемоліз (процес руйнування еритроцитів) – *αίμα* (кров) + *λύσις* (руйнування), гемодіаліз (метод очищення крові) – *αίμα* (кров) + *διάλυσις* (розклад). В свою чергу, термін «гіперемія» містить в собі продуктивний грецький префікс «ύπερ», який вказує на надмірність чогось. Гіперемія - (збільшення кровонаповнення певної ділянки) – *ύπερ* (понад) + *αίμα* (кров).

Отже, здійснене дослідження дозволяє нам стверджувати, що словотворчі елементи медичної термінології української та новогрецької мов мають спільні витoki та продуктивно функціонують в результаті створюючи нові терміни та

використовуюючи загальноновживані. Терміни медичного характеру різних галузей медичної науки містять в собі продуктивні грецькі суфікси та префікси, а багато з вказаної лексики відноситься до афіксоїдальних утворень. Варто зазначити, що багато термінів медичного характеру утворені також способом основокладання. Беручи до уваги кожен вищезазначений український медичний термін ми без зусиль можемо прослідкувати як вдало вони вміщують в собі грецькі елементи. Варто звернути увагу на значення кожного поданого елементу, та процес відтворення та віддзеркалення змісту одного грецького елементу в український термін. Ця систематизація відбувається в термінах будь якого аспекту медицини.

Висновки до розділу 2

Проведені дослідження несуть в собі мету охарактеризувати, ознайомити та допомогти краще та детальніше візуалізувати лексичний склад та функціонування медичної термінології української та новогрецької мов в період сучасності. В другому пункті практичного розділу продемонстровані створені діаграми та проаналізована широковживана лексика з сучасних текстів української медичної літератури. Згідно результатів, важко не помітити величезну частину ефективних функціонуючих термінів, джерелом походження яких є саме грецька мова. Їх значна кількість прослідковується одразу в чотирьох діаграмах.

Беручи до уваги другий пункт, увага зосереджується на особливостях формування та функціонування лексики медичного характеру різних галузей медицини, способах творення, словотворчих грецьких елементах. Їх беззаперечну продуктивність та загальноновживаність демонструє ряд поданих прикладів. З урахуванням мовних особливостей та результатів досліджень можна впевнено зазначити, що загальноновживані грецькі та українські терміни мають спільні риси творення та ґрунтуються на подібному лінгвістичному матеріалі. Не беручи до уваги запозичення з інших мов, зумовлені історичними та географічними факторами, можна дійти до висновку, що в українській мові достатньо легко ідентифікувати медичні терміни які мають витоки з грецької мови, або вважаються запозиченнями в

сучасності. Особливості лексичних компонентів медичної грецької лексики, що закладені ще в античний період, є впізнаваними та активно функціонують в медичній сфері України.

Аналіз медичної термінології надає змогу дійти до істини медицини, побачити сутність терміну, його перспективу та змістовну основу, що криється в грецьких словах, елементах, які в свою чергу були випробувані часом, історією і донині вважаються основою медичної науки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Медична термінологія володіє потужним потенціалом, а актуальність теми її витоків та формування виходить за межі академічних спільнот та є ефективним інструментом для глибокого розуміння не тільки лінгвістики, а й медицини та історії. Не знаючи деталей формування медичних термінів, складно в повній мірі уявити цілісну картину еволюції медицини як науки. Знання, що стали основою для медичної термінології української та новогрецької мов були створені ще з давніх часів і пройшли свої особливі випробування та мали дещо нерівномірний розвиток в результаті.

Розвиток медичної термінології в українській мові мав нерівномірний характер та гальмувався внаслідок історичних та політичних факторів, що слугували певними обмеженнями щодо використання української мови та питоми українських термінів. Все ж, розвиток відбувався завдяки заснованим науковим товариствам, створенням збірників, монастирських книг, документів, словників медичних термінів, пам'яток, вивченню різноманітного лексичного медичного матеріалу. Формуванню та упорядкуванню термінів спонукали праці й дослідження українських науковців, зокрема й отриманий Україною статус незалежності. Формування українських медичних термінів включає в себе методи основоутворення, словоскладання та афіксації. Варто зазначити, що греко-латинські суфікси й префікси є особливо продуктивними, однак, поширеними є й східнослов'янські словотворчі елементи.

Ще на ранньому етапі утворення українських медичної термінології особливо відчутним є вплив грецької та латинської мови. Витоки, якими слугують частини античних текстів медичного характеру, мають глибокі історичні корені та пов'язані з фундаментальними доробками давньогрецьких вчених, медиків і філософів.

Медична термінологія новогрецької мови має в своїй основі праці давньогрецьких діячів, результати активного функціонування наукових центрів, медичних шкіл, рукописи грецьких лікарів, зокрема й збережені фрагменти

лікарських рецептів. Крім глибокого вивчення спадщину стародавньої грецької медицини науковці аналізували і європейську. На цій основі вони створювали свої власні твори, які послужили прикладом для грецьких лікарів наступних поколінь. У функціонування й розвиток медичної лексики вклали свій внесок східні країни, чий вплив був зумовлений торгово-економічними факторами. Джерелом медичних термінів також слугували ботанічні збірники, медичні посібники та глосарії. Варто зауважити, що важливим внеском стало функціонування монастирів в період існування Візантії.

Проблематикою в становленні новогрецької медичної термінології було так зване «мовне питання», а різноманітність географічних, діалектних та часових відмінностей спричиняла появу внутрішньомовних варіацій. Беручи до уваги сучасний період, можна стверджувати що в новогрецькій мові відбулося значне поповнення лексики за рахунок запозичень з англійської. Ці слова вже успішно пройшли адаптацію та стали частиною медичної термінології в Греції і активно використовуються в медичному середовищі.

Другий розділ дослідження присвячений аналізу медичної термінології української та новогрецької мови у вигляді окремої лексики, що стосуються різних галузей медицини з сучасної медичної літератури та утворенням діаграм, ґрунтуючись на результатах проведеного аналізу. В свою чергу фундаментом другого пункту є аналіз словотвору та зв'язку між новогрецькою та українською мовами в аспекті медицини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кожина, Г. М., Самардакова, Г. О., Коростій, В. І., Сінайко, В. М., Гайчук, Л. М., Костоусов, А. А., & Кришталь, О. О. (2012). Словник-довідник психіатричних термінів.
2. Козуб, Г. М., Джа Сахіл Кумар. (2022). Витоки медичної термінології у системі мовної підготовки майбутнього лікаря. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Видавничий дім "Гельветика", Дрогобич.
3. Лехніцька, С. І. (2016). Явище синонімії у фармацевтичній номенклатурі грецько-латинського походження: ономаціолого-дериваційний аспект (Doctoral dissertation, «Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови». К., 2016).
4. Малахова, В. В., Самойленко, О. В. (2019). Афіксоїдальні утворення у медичній термінології сучасної української мови. Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах, 112.
5. Нетяженко, В. З, Щупліпенко І.М., Дідківська Л.А. (2013). Догляд за хворими – К.: Здоров'я, Київ, Н 63.
6. Орешко, О. (2010). Українська медична термінологія (розвиток і сучасний стан). Чехія (Брно).
7. Симоненко, Л. О. (2001). Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. Українська термінологія і сучасність. Вип. IV. Київ, КНЕУ.
8. Симоненко, Л. О. (2006). Біологічна термінологія: формування та функціонування. РВЦ «Софія», Умань.
9. Шерстюк, О. О., Свінцицька, Н. Л., Білаш, В. П., Гринь, В. Г., Устенко, Р. Л., Каценко, А. Л., Корчан, Н. О. (2022). Історія питання становлення міжнародної анатомічної термінології.

10. Van der Eijk, P. J. (2005). *Medicine and philosophy in classical antiquity: Doctors and philosophers on nature, soul, health and disease*. Cambridge University Press.
11. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Φλιάτουρας Α. (2003). Ο ΕΠΙΘΗΜΑ -(Ω)ΜΑ ΣΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ. ΕΛΕΤΟ, 4ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» Αθήνα, 30.
12. Βλάχου, Α. (2020). Λεξικό περιβαλλοντικής ορολογίας.
13. Καραμπερόπουλος, Δ. (2008). Ελληνική ιατρική ορολογία: Οι απαρχές της κατά το νεοελληνικό διαφωτισμό. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 25(2), 244-247.
14. Μεντζελόπουλος, Θ. (2007). Δημιουργία και εξέλιξη της Παιδαγωγικής Ορολογίας από τα Αγγλικά στα Ελληνικά.
15. Σπ. Ζούπας, Χ. (2017). *Η Ιστορία της Ινσουλίνης: 1922-2017. Καταγωγή και Σχέση της Αρχαίας με τη Σύγχρονη Ιατρική Επιστήμη και Τέχνη*, Αθήνα.
16. Τζοτζαδίνη, Ε., Τάσση Ι. (2019). Η συμβολή της ελληνικής γλώσσας στην ιατρική ορολογία και η κατάρτιση γλωσσαρίου με θέμα την εξωσωματική γονιμοποίηση και την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. ΕΛΕΤΟ – 12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία».